

УДК 947.6
ББК 63.3(2)5(4Бел)
Ж11

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Навуковы рэдактар

В. М. Фамін, доктар гістарычных навук, прафесар

Рэцэнзенты:

У. І. Навіцкі, доктар гістарычных навук, прафесар;

З. В. Шыбека, доктар гістарычных навук, прафесар

Жытко А. П.

Ж11 Дваранства Беларусі перыяду капіталізму. 1861—1914 гг.: Манагр.

Мн.: БДПУ, 2003.— 233 с.

ISBN 985-435-556-X

У манаграфіі ўпершыню ў беларускай гістарычнай навуцы комплексна даследаецца гісторыя дваранства Беларусі ў перыяд станаўлення і развіцця капіталістычных адносін. Аналізуюцца разрады, крыніцы папаўнення вышэйшага са слоўя, дынаміка яго колькаснага, веравызнальнага і нацыянальнага складу, адукацыйны ўзровень. Значнае месца займае разгляд ролі дваранства ў развіцці эканомікі краю. Даследаецца дваранскае землеўладанне, развіццё земляробства, жыллагадоўчай і прамысловай вытворчасці. Значнае месца ўдзяляецца аналізу палітыкі царызму ў дачыненні да карпаратыўнай арганізацыі вышэйшага са слоўя Беларусі ў яго дзяржаўнай службе.

Прызначаецца навукоўцам, настаўнікам, студэнтам, шырокаму колу чытачоў.

УДК 947.6
ББК 63.3(2)5(4Бел)

© А. П. Жытко, 2003
© ВВЦ БДПУ, 2003

ISBN 985-435-556-X

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі

«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»

А. П. Жытко

**ДВАРАНСТВА БЕЛАРУСІ
ПЕРЫЯДУ КАПІТАЛІЗМУ.
1861 — 1914 гг.**

Манаграфія

Мінск 2003

Глава 2. ДЫНАМІКА КОЛЬКАСНАГА І ўНУТРЫАСЛОўНАГА СКЛАДУ ДВАРАНСТВА

2.1. Паходжанне і крыніцы папаўнення дваранства ў Беларусі

Расійскае заканадаўства вызначала, што “дваранская назва... выпякае ад якасці і дабрадзеінасці мужоў, якія начальствавалі ў старажытнасці, вылучыліся заслугамі... і набылі нашчадкам сваім назвы высакародных. Высакароднымі разумеюцца ўсе тыя, якія альбо ад продкаў высакародных народжаны, альбо манархамі гэтай добрай якасці нададзены”¹. Як бачым, дваранская годнасць, з аднаго боку, ёсць спадчынная якасць нашчадкаў старажытных служылых родаў, а з другога — яна можа быць і нададзена манархам. Такім чынам, юрыдычны сэнс гэтага заканадаўчага артыкула сведчыць аб тым, што ў склад вышэйшага саслоўя маглі трапіць і выхадцы з іншых саслоўяў. Да таго ж, наданне тытула дваранства непасрэдна вярхоўнай уладай не было адзіным шляхам уваходжання ў “высакародную” сацыяльную групу. Заканадаўствам прадугледжваліся наступныя шляхі атрымання недваранскамі дваранскіх правоў: 1) ласка манарха; 2) дасягненне адпаведнага чыну на вайскавой ці грамадзянскай службе; 3) ўзнагароджанне ордэна.

Неабвержанымі доказамі дваранскага стану прызнаваліся:

- 1) даравальныя граматы на дваранства ці на тытулы князей, графаў альбо баронаў;
- 2) дваранскія радаслоўныя кнігі і спісы дэпартаменту геральдыі;
- 3) даравальныя ад гасудароў гербы;
- 4) патэнтны на чыны, якія даюць дваранскую годнасць;
- 5) доказы ўзнагароджвання ордэнам;
- 6) доказы праз даравальныя і пахвальныя граматы;
- 7) указы на дараванне зямель і вёсак...
- 8) указы ці граматы на дараванне зямлі і вотчыны, нават калі яны і былі з роду².

Па расійскім заканадаўстве на тэрыторыі Беларусі патомнае дваранства атрымалі не толькі ўладальнікі маёнткаў і прыгонных у былой Рэчы Паспалітай, але і тыя, хто служыў у Каралеўстве Польскім і ВКЛ. Гэтыя служачыя падзяляліся на тры групы: 1) дзяржаўных служачых

(ад ваяводы да каморнікаў у ВКЛ — усяго 36 пасада); 2) прыдворных чыноў (ад вялікага падкаморыя да шамбяляна — усяго 12 пасада); 3) зямскіх служачых — 80 пасада¹.

У залежнасці ад паходжання і заслуг усё дваранства яшчэ з часоў Пітра I падзялялася на два асноўныя падраздзелы: патомнае і асабовае. Акрамя гэтага, на Беларусі былі і свае асаблівасці. Па расійскаму заканадаўству вышэйшае саслоўе тут дзялілася на ўласнае дваранства і быўшую “польскую” шляхту. Прыпынімся больш падрабязна на характарыстыцы гэтых катэгорый.

Патомнае дваранства, якое перадавалася ў спадчыну з пакалення ў пакаленне, з’яўлялася той часткай вышэйшага саслоўя, на якую ў поўнай ступені рапаводжваліся прывілеі, што і вызначала яго ў асобную сацыяльную групу. Шмат якія прывілеі захаваліся за ім і пасля пераходнага прыгону, аб чым мы будзем гаварыць далей.

Патомнае дваранства само па сабе не з’яўлялася аднародным. У залежнасці ад шляхоў набыцця дваранскай годнасці яно падзялялася на шэраг разрадаў: 1) дваранства нададзенае ці сапраўднае; 2) дваранства атрыманае; 3) дваранства, атрыманае ў выніку выслугі пэўнага чыну на грамадзянскай службе ці ўзнагароджання ордэнам; 4) замежныя дваранскія роды; 5) тытулованае дваранства; 6) старажытныя шляхетныя роды³. Такая градацыя была зроблена яшчэ пры Кацярыне II, відаць, пад уплывам прадстаўнікоў знатных родаў, каб аддзяліць апошнія тры разрады ад першых.

Другі і трэці разрады складалі роды, якія атрымалі дваранства дзякуючы якім-небудзь заслугам. Большую частку першага разрады, відаць, складалі патомкі знаці захопленых Расіяй тэрыторый. Магчыма, гэта былі абіднеўшыя, маламаёмныя роды. Усе яны павінны былі прэставіць дакументальныя доказы прыналежнасці да вышэйшага сацыяльнага саслоўя, якія разглядаліся губернскімі дэпутацкімі саветамі, Дзяржаўным саветам, Камітэтам міністраў ці Сенатам. На аснове іх заключэнняў цар зацвярджаў альбо не зацвярджаў такія роды ў дваранстве. Адсюль і пайшоў тэрмін “сапраўднае дваранства”. У прысутнасці, такая працэдура датычылася шляхты Беларусі. Гэтую думку падцвярджае і аналіз алфавітных спісаў дваранскіх родаў Магілёўскай, Мінскай і Гродзенскай губерняў, якія былі занесены ў дваранскія радаслоўныя кнігі.

Сярод 1371 дваранскага роду Магілёўскай губерні ў 1909 г. налічвалася 373 фаміліі (19,9%) нададзенага ці сапраўднага дваранства, 170 фа-

¹ Свод законов Российской империи. СПб., 1876. Т. 9. Ст. 15.

² РДГА ў С.-Пецярбурзе, ф. 1283, І справаводства, воп. I, спр. 5, ч. I, л. 559.

³ РДГА ў С.-Пецярбурзе, ф. 1283, І справаводства, воп. I, спр. 5, ч. I, л. 28—29.

⁴ Свод законов Российской империи. СПб., 1876. Т. 9. Ст. 17.